

Çağdaş Yaklaşımlar Odağında

TOPLUM VE KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI-V

EDİTÖRLER

MEHMET ALİ YOLCU

MUSTAFA AÇA

**Çağdaş Yaklaşımlar Odağında
TOPLUM ve KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI-V**

DOI: V1: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14348551>

V2: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14424978>

Editörler

Mehmet Ali Yolcu (<https://orcid.org/0000-0001-7688-287X>)

Mustafa Aça (<https://orcid.org/0000-0002-0784-9846>)

Yazarlar

Elif Yokuş (<https://orcid.org/0009-0005-5230-5900>)

Emel Koşar (<https://orcid.org/0000-0003-3178-5771>)

Gizem Altıncal (<https://orcid.org/0000-0002-8913-3541>)

Gülüzar Demir Şahin (<https://orcid.org/0000-0002-2904-0175>)

Kübra Şeker (<https://orcid.org/0009-0004-4157-1464>)

Mustafa Aça (<https://orcid.org/0000-0002-0784-9846>)

Necmiye Güneş (<https://orcid.org/0000-0002-3646-0119>)

Nurcan Elmas (<https://orcid.org/0009-0003-7995-8632>)

Sedanur Koca (<https://orcid.org/0009-0006-7343-0396>)

Sedat Toksöz (<https://orcid.org/0000-0001-5561-6601>)

Sevra Fırıncıoğulları (<https://orcid.org/0000-0003-1052-6092>)

Sümeyye Toğa (<https://orcid.org/0009-0009-3356-1158>)

Şifanur Samur (<https://orcid.org/0000-0003-0916-1700>)

Tümer Karaayak (<https://orcid.org/0000-0002-2322-9663>)

Ümit Eker (<https://orcid.org/0000-0002-4380-1815>)

Yusuf Kılıç (<https://orcid.org/0009-0008-1322-1052>)

**Çağdaş Yaklaşımlar Odağında
TOPLUM ve KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI-V**

DOI: V1: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14348551>

V2: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14424978>

Editörler

Mehmet Ali Yolcu

Mustafa Aça

ISBN: 978-625-6714-55-7

PA Paradigma Akademi Yayınları

Sertifika No: 69606

PA Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım

Fetvane Sokak No: 29/A

Çanakkale

e-mail: fahrigoker@gmail.com

Yayın Sorumlusu: Fahri Göker

Tasarım & Kapak: Mustafa Dinç

Kitaptaki bilgilerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir. Bu Kitap T.C. Kültür Bakanlığından alınan bandrol ve ISBN ile satılmaktadır. Bandrolsüz kitap almayınız.

Aralık 2024

SUNUŞ

Sayın okurlar,

Elinizdeki bu kitap, “Çağdaş Yaklaşımlar Odağında Toplum ve Kültür Araştırmaları” serimizin beşinci kitabıdır. Bu serinin amacı, toplum ve kültür alanındaki akademik çalışmaları desteklemek, bu konulardaki tartışmalara katkıda bulunmak ve farklı perspektifleri bir araya getirerek zengin bir bilgi kaynağı sunmaktır. Bu bağlamda, her biri alanında uzman yazarlarımız tarafından kaleme alınan bu eser, topluma ve kültüre dair güncel sorunları ve tarihsel perspektifleri bir arada sunmayı hedeflemektedir.

Bu yılki kitabımız, çok disiplinli bir yaklaşımla toplum ve kültürün farklı boyutlarını ele alan çalışmaları bir araya getirmektedir. Kitapta yer alan bölümler, tarihsel, dilsel ve sosyolojik incelemelerden edebiyat analizlerine, folklorik çalışmalardan kültürel kimlik tartışmalarına kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Örneğin, geleneksel halk inançlarından kentleşme süreçlerine, sanat ve edebiyat eserlerinin derin analizlerinden birey ve toplum arasındaki ilişkilerin sorgulanmasına kadar uzanan konular, okuyuculara hem teorik hem de pratik bir çerçeve sunmaktadır. Yazarlarımızın büyük bir özveriyle hazırladığı bu çalışmalar, okuyucularımızı farklı açılardan düşünmeye, sorgulamaya ve yeni bilgiler edinmeye davet etmektedir.

Birbirinden değerli 16 sosyal bilimcinin farklı çalışma alanları ile ilgili katkı sundukları elinizdeki bu kitapta dil, edebiyat, halk bilimi ve tarih alanlarında keyifle okuyacağınızı düşündüğümüz toplam 16 bölüm yer almaktadır. Serimizin 5. kitabına değerli çalışmaları ile katkı sunan yazar kadrosuna; tüm meşguliyetleri içerisinde çalışmaları değerlendiren hakemlere ve PA Paradigma Akademi Yayınlarına teşekkür ediyoruz.

Aralık-2024

Prof. Dr. Mehmet Ali YOLCU

Doç. Dr. Mustafa AÇA

Editörler

İÇİNDEKİLER

Sunuş	iii
<i>Mehmet Ali Yolcu, Mustafa Aça</i>	
<i>Gecedен Dönen Şair: Hilâl Karahan</i>	1
<i>Emel Koşar</i>	
Oscar Wilde'ın <i>Mutlu Prens</i> Eserinde Zenginliğin Değişen Anlamı ve Yabancılaşma.....	9
<i>Sevra Fırıncioğulları</i>	
Jung'un Gölge Kavramı Üzerinden <i>Frankenstein</i> ve <i>Yaratılan'</i> daki Kimlik Krizi	17
<i>Elif Yokuş</i>	
Aşk Acısı ve Bireysel Yetersizliğin Psikolojik Bir Yansıması: <i>Nü Peride</i> . 29	
<i>Sedat Toksöz</i>	
Nazmî Divanı'nda Sosyal Eleştiri Unsurları ve Yuf Redifli Gazel Örneği ...37	
<i>Necmiye Güneş</i>	
Türkiye'de "Ötekinin Ötekisi" Olmak: Çingene ve Roman Etnonimleri Örneği.....	49
<i>Mustafa Aça</i>	
Şehirde Tarım: Balıkesir Örneği	61
<i>Yusuf Kılıç</i>	
Evlilikle İlgili Büyülerin Halkbilimsel Değerlendirmesi: Sivas Örneği .. 72	
<i>Şifanur Samur</i>	
Uygulamalı Halkbilimi ve Müzikte Geleneğin Kullanımı: Türkçe Müziğin Serseri Ozanı Norm Ender'in Kara Toprak Şarkısı.....	89
<i>Sedanur Koca</i>	
Geleneksel Kıyafetler ve İşlevleri: Sivas Yıldız Köyü Örneği	101
<i>Nurcan Elmas</i>	
Çanakkale'nin Ayvacık ve Ezine Yöresi Ağızlarında Kullanılan "Gıdışım" Kelimesi Üzerine.....	113
<i>Ümit Eker</i>	
Eski Uyurca Metinlerdeki Hapaks Fiiller.....	139
<i>Tümer Karaayak</i>	

Gaspıralı İsmail'in Eğitim Anlayışına Uygun Dinî Bir Risale: <i>Tarih-i İslam</i>	169
<i>Gizem Altınkal</i>	
1911 Yılı <i>Şûrâ</i> Dergisindeki "Meşhur Âdemler ve Oluğ Hadiseler" Bölümleri Üzerine Bir İnceleme.....	185
<i>Gülûzar Demir Şahin</i>	
Tatar Türkçesi Diyalektlerinde Akrabalık İsimleri.....	205
<i>Kübra Şeker</i>	
III. Murad Döneminde Osmanlı Sarayında Güç Dinamikleri: Kadın Sultanlar, Veziriazamlar ve Şeyh Şüca	231
<i>Sümeyye Toğa</i>	

TÜRKİYE'DE “ÖTEKİNİN ÖTEKİSİ” OLMAK: ÇİNGENE VE ROMAN ETNONİMLERİ ÖRNEĞİ

*Mustafa AÇA**

Giriş

Türkiye’de son yıllarda yaygın olarak takip edilir hal alan “Çingene” ve “Roman” etnonimleri ekseninde yaşanan tartışmalara odaklanılan bu araştırmada, genelde politik, özelde ise sosyo-kültürel ve folklorik öğeler odağında oluşan grup içi ötekileştirme paradigmaları değerlendirilmiştir.

İnsan topluluklarının kültürel bir varlık olma yolundaki uzun yolculukları boyunca icat ettikleri paradigmalar arasında yer alan “kimlik” olgusu, kültürlerin özgünlüğü ilkesi ile doğrudan ilişkilidir. Bir kişi veya grubun kendini tanımlaması ve kendini diğer kişi veya gruplar arasında konumlaması (Bilgin, 2007: 11) şeklinde tanımlanabilecek kimlik kavramı, bireyin veya topluluğun “kim” olduğuyla ilgili değerlendirmelerinin bileşkesidir ki bu değerlendirmelerle birey veya topluluk aynı zamanda diğerlerinden ayrı yönlerini de ortaya koymaktadır (Dinç, 2021: 122). Bu yönüyle kimlik kavramı, doğası gereği bireysel ve kolektif temsilleri ile ötekileştirici bir işleve de sahiptir. Felsefi olarak en yalın haliyle “Herkes birbirine yabancıdır.” türünde şiirsel ifadelerle esin kaynağı olacak argüman çeşitliliği içinde en eski bireysel ve kolektif kimlik tanımlayıcılarının yaşam biçimi ve alanı, inanç, etnisite ve cinsiyet argümanları olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Toplumsal yapıların basitten karmaşığa doğru evrilmesi ile uyumlu biçimde icat edilen kimlik tanımlayıcıları, öncekiler gibi aidiyet esasında kendini tanımlamanın yanı sıra dışlama esasında “öteki”ni konumlandırmak için kullanılagelmiştir. Kimliğe mensup olmayı sağlayan tanımlayıcılar, gruba katılım veya grup üyeliğinin devamlılığı konularında bağlayıcıdır. Ötekinin sınırlarında dolaşmak, kimlik temsilinin, dolayısıyla grup üyeliğinin devamı açısından riskler barındırır. Geleneksel nitelik taşıyan keskin kimlik sınırlarının, toplumsal kimliklerin çeşitlendiği ve akışkanlaştığı modern zamanlarda tamamen ortadan kalktığı söylenemese de söz konusu sınırların esnekleştiği, kimlik arayışlarından kaynaklı yeni grup modellerinin ortaya çıktığı görülür. “Üst” veya “egemen” şeklinde ifade edilebilen kimlik şemsiyesi altında yer alan ve çoğu zaman “alt” veya

* Doç. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İzmir/Türkiye. E-posta: mustafa.aca@idu.edu.tr. ORCID: 0000-0002-0784-9846. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14347688>

“bağlı” şeklinde ifade edilen etnik ve kültürel kimlik grupları içinde görülen kimlik revizyonu arayışları ötekileştirmenin kimlik grubu içine sirayet etmesine sebep olabilmektedir. “Ötekinin ötekisi olmak” veya daha açık şekliyle “kendinden olanı ötekileştirmek” şeklinde ifade edilebilecek olan bu durumun örnekleri, Türk halk hayatında da takip edilebilmektedir. Uzun yıllar önce doğduğu yerden göç ederek büyükşehre yerleşen ve Kürt kimliğine mensup birinin kendisi ile aynı etnik kimlikten ve yöreden olup çok sonra şehre göç edenleri şehrin kaosundan sorumlu tutması veya bazı Alevi grupları arasında geleneksel Alevilik çizgisinden uzaklaştığı fikriyle Kent Aleviliğinin asimile ve dejenere unsurlar olarak görülmesi gibi örnekler kimliklerin kırılğan ve spekülatif yönlerine açık atflar içermektedir.

Folklor ve Ötekileştirme

Kimlik, geleneksel toplumda bütüncül ve süreklilik gösteren yapısıyla dikkati çeker. Bu süreçlerde kimliğin, içinde olduğu sosyo-kültürel ve ekonomik yapının değişimi nispeten daha yavaştır. Genellikle ömür boyu bir gruba bağlı kalan bireyler, bu grup içinde sosyalleşir, bütünleşir, anlam üretir, kimlik edinirler. Bu sayede kimlik, daha stabil nitelikte ve kesin tanımlayıcılarla görünürlük kazanır (İlhan, 2013: 235).

Kimlik kavramı ile birlikte gelişen “öteki” kavramı da bireyin temsil ettikleri üzerinden toplum ve kültürlere aktarılmaktadır. Biri öteki ile karşılaştığında, onun duruşunun ve hareketlerinin ardında bir mesleğin gereklerini, görgü kurallarını, bir ulusun tarihini görür. Onun duygularının ardında bir kültürün hiyerarşik yapılarını, ölüm törenlerini, ideolojik kutuplarını görür. Konuşma tarzının ardında bir kültür arenasının ve bir tarihin semantik, sentaks ve fonetik kalıplarını görür. Ötekinin temsil ettikleri, bir toplumun kurumlarının bütün dinamikleri olduğu için ötekinin derinden algılanması bir kültür meselesidir (Temizkan, 2011: 92). Folklorik bağlamda ortaya çıkan ötekileştirme, bir topluluğun kendi kimliğini tanımlama sürecinde diğerlerini nasıl gördüğünü ve bu görme biçimlerinin toplumsal yapıyı nasıl etkilediğini anlamaya yardımcı olur. Folklor ve ötekileştirme arasındaki ilişki, kültürel ve toplumsal dinamiklerin derinlemesine anlaşılmasını gerektirir. Bir topluluğun anlatılarında, inanışlarında, geleneklerinde veya diğer folklorik unsurlarında farklı olanı veya “öteki” olarak algıladığı grupları nasıl temsil ettiğini ve bu temsillerin toplumsal dinamikler üzerindeki etkilerini ifade eden folklor ve ötekileştirme ilişkisi, kültürel çalışmalar, antropoloji ve sosyoloji gibi disiplinlerde de benzer açılardan araştırılmaktadır. Folklor, bir topluluğun kimliğini inşa eder ve bu kimliği korur. Örneğin, belirli efsaneler veya kahramanlık hikayeleri, bir milletin veya et-

nik grubun kendini nasıl gördüğünü ve diğer topluluklardan nasıl ayrıldığını belirler. Dolayısıyla folklorik unsurlar, bir topluluğun kendini tanımlama süreçlerinde önemli roller oynayarak “biz” ve “onlar” ayrımının yapılmasına sebep olur. Topluluğun kültürel kimliğini koruma ve pekiştirme amacıyla, farklı olanlar veya dış gruplar, çoğunlukla olumsuz özelliklerle tanımlanabilir. Folklorik ötekileştirme, genellikle belirli stereotipler ve mitler aracılığıyla gerçekleştirilir. Örneğin, belirli bir etnik gruba, dine veya coğrafyaya mensup insanlar hakkındaki anlatılar, bu grupları olumsuz veya tehlikeli olarak betimleyebilir. Çingeneler/Romanlar hakkındaki en yaygın önyargılar onları hırsızlık, kural tanımazlık, tembellik, eğitimsizlik gibi olumsuz özelliklerle ilişkilendiren anlatılar üzerinden şekillenmiştir. Bu anlatılar, topluluk içinde yaygınlaşıp, önyargıların ve ayrımcılığın pekişmesine neden olabilmektedir. Folklor, toplumun sosyal normlarını ve değerlerini yansıtır. Bu bağlamda, ötekileştirilen gruplar üzerinden norm dışı davranışlar ve tehlikeler vurgulanarak toplumsal düzenin korunması hedeflenir. Öte yandan “öteki”nin olumsuz bir şekilde tasvir edilmesi, toplumsal kontrol mekanizması olarak işlev görebilir.

Ötekileştirilen topluluklar da kendi folklorlarını koruma ve yaşatma yoluyla direnç gösterebilir. Bu durum, folklorun hem bir baskı aracı hem de bir direnç aracı olarak kullanılabilmesinin göstergesidir. Örneğin, bir etnik grup, kendi müzik, dans, anlatı veya dilini koruyarak ve yayarak kültürel kimliğini sürdürebilir ve böylece baskın kültüre karşı bir duruş sergileyebilir. Folklor ve ötekileştirme ilişkisi, toplumların kültürel mirasını ve kimliğini anlamak için önemli bir anahtar sunar. Bu bağlamda, folklorik unsurların nasıl kullanıldığı, korunduğu ve değiştirildiği, toplumsal ilişkiler ve güç dinamikleri açısından büyük bir önem taşır. Kültürel çeşitliliğin artması ve küreselleşme, farklı gruplar arasındaki etkileşimi artırdığından, folklorik ötekileştirmenin toplumsal etkileri daha önemli bir hal almıştır. Günümüzde, folklorik ötekileştirmenin etkileri akademik çalışmalarla daha derinlemesine incelenmektedir. Kent ve grup folkloru araştırmalarının çeşitlenerek artması, geleneksel toplum yapısındaki durağan kimlik modellerinin, modern toplumun karmaşıklaşan yapısı içinde dinamik ve refleksif bir hal alması sonucunda oluşan bir ihtiyacın karşılığıdır.

Kimliğin Akışkanlığı ve Etno-Terminolojik Karmaşa

Çingeneleri, sadece yaşam biçimleri ile karakterize etmenin doğru olmadığını ifade eden Marushiakova ve Popov (2013: 61-63), Çingene etnonimini bir etnik oluşum olarak çeşitli ülkelerde benzer isimlerle bilinen, ataları bin yıldan fazla bir zaman önce Hint alt kıtasından Avrupa'ya göç eden topluluk olarak tanımlamışlardır. Etnonimlerin genellikle topluluğun

kendi içindeki hitap biçimlerine (endonim) ve topluluğa dışarıdan verilen adlara (egzonim) şeklinde oluştuğunu ifade eden araştırmacılar, Doğu Avrupa'da örnekleri görülmeye başlanan ve yakın geçmişten itibaren Türkiye'de de görülür olan Çingene ve Roman ikileminin, etnonimlerin kaynağı ile ilgili olduğunu, Çingene etnonimi yerine kullanılan ve icat bir kavram olduğu düşünülen Roman teriminin kullanımının özellikle kamusal alanda teşvik edildiğini belirtmişlerdir. Çingene etnoniminin, Çingenelerin yaşadıkları farklı ülkelere göre taşıdıkları biricik ve stabil bir şey olmadığına dikkat çeken araştırmacılar, kullanılan etnonimlerin, çoğunlukla Çingene topluluklarının kendi sınırlarında ve toplumdaki konumlarında görülen akışkan ve değişken bir bölünme ve birleşme süreçlerinin yansıması olarak değerlendirmişlerdir. Bu akışkan yapılar içinde endonimlerle egzonimlerin yer değiştirebilmekte; bir endonim bir bölgede egzonim halini alabilirken bir başka bölgede tersi bir durum da gerçekleşebilmektedir.

Marushiakova ve Popov, bir başka çalışmalarında (1997: 61-63) çeşitli Çingene toplulukları arasında karşılaşılan etnonimleri kökenlerine göre aşağıdaki ana kategorilere ayırmışlardır: 1. Topluluğun yaşam biçimini (yerleşik veya göçebe) yansıtan etnonimler; 2. Topluluğun kabullendiği dini yansıtan etnik isimler; 3. Topluluğun yaşadığı veya kökeni olan ülkeyi yansıtan etnik isimler; 4. Topluluğun yaşadığı (veya geçmişte yaşadığı) yerler, bölgeler, şehirler, kasabalar, köyler ile bağlantıları temsil eden etnonimler; 5. Topluluğun kökenini gerçek veya yarı efsanevi bir atadan (adı veya lakabıyla) yansıtan aile etnonimleri; 6. Topluluğun bazı spesifik özelliklerini yansıtan etnonimler; pejoratif (aşağılayıcı) etnonimler; 7. Kökeni ve anlamı bilinmeyen etnonimler.

Çingene etnoniminin Eski Türkçede "yoksul, sefil" anlamlarında kullanılan "*çığaňny*" kelimesi ile, Roman etnoniminin ise Roman dilinde "adam, insan" anlamlarına gelen ve kökeni Sanskritçeye dayanan "Roma" kelimesi ile ilişkili olduğu düşünülmektedir (Yıldız, 2007). 1971'de Londra'da yapılan ilk Dünya Roman Kongresi'nde "Roman" terimi kuşatıcı bir etnonim olarak resmi kabul görmüş; 1978'de yapılan ikinci kongrede de Uluslararası Çingene Komitesi'nin adı Uluslararası Roma Birliği şeklinde değiştirilmiştir (Kolukırık, 2005: 2). 20. yüzyılın ortalarından itibaren daha çok fazla kullanılmaya başlanan Roman etnoniminin yaygınlaşmasının nedenleri arasında tarih boyunca maruz kaldıkları ayrımcılık ve önyargılardan dolayı, Romanların kendi kimliklerini daha doğru ve saygılı bir şekilde tanımlama ihtiyacı duymaları, 20. yüzyılın ortalarından itibaren Roman hakları savunuculuğu ve toplulukların kendilerini ifade etmeleri konusunda artan uluslararası çabaları, medya ve akademik dünyada, Roman toplulukları üzerine

yapılan araştırmalar ve yazılar da “Roman” etnoniminin daha geniş kitlelere ulaşmasına yardımcı olması, birçok ülkede Roman topluluklarının yasal ve politik olarak tanınması süreçlerinde “Roman” etnoniminin kullanılması yer almaktadır.

Çingene gruplarının Bizans hakimiyetinden beri Anadolu topraklarında var olduğu bilinmektedir. Osmanlı döneminde çeşitli mesleklerle uğraşan Romanlar, Cumhuriyet döneminde de Türkiye’nin farklı blgelelerinde yaşamlarını sürdürmeye devam etmiştir (Marsh, 2008). Roman etnoniminin Türkiye’de kullanılmaya başlanması ise 20. yüzyılın sonlarına ve 21. yüzyılın başlarına denk gelmektedir. 1990’ların sonlarından itibaren, Türkiye’de Roman hakları savunuculuğu yapan sivil toplum örgütlerinin kurulması ve bu örgütlerin etkinlikleri, “Roman” etnoniminin yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca Avrupa Birliği’ne üyelik süreci ve bu süreçte insan hakları ve azınlık haklarına verilen önem, Türkiye’de de Roman topluluklarının kendi kimliklerini tanımlama ve ifade etme konusunda daha fazla görünürlük kazanmalarına katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda, Avrupa’daki Roman hakları hareketlerinden ve uluslararası organizasyonlardan etkilenen Türkiye’deki Roman toplulukları, “Roman” terimini daha yaygın bir şekilde kullanmaya başlamışlardır. Aynı bağlamda 2000’li yıllardan itibaren, Türkiye’de Romanlarla ilgili yasal ve politik düzenlemelerde “Roman” teriminin kullanılmaya başlanması, bu etnonimin resmi olarak tanınmasında etkili olmuştur. 2010 yılında başlatılan ve Romanların sorunlarına dikkat çekerek onların toplumsal entegrasyonunu sağlama amacıyla çeşitli politikalar geliştirilmesini amaçlayan “Roman Açılımlı”² süreci ile “Roman” teriminin resm belgelerde ve devlet politikalarında kullanılmaya başlanmasına ek olarak Romanların bilinen en eski kentsel yerleşim yerlerinden biri olan Sulukule’de, Kentsel Dönüşüm kapsamında 2005’te başlayan yıkımları durdurmak için sanatçılar, aktivistler ve farklı disiplinlerden akademisyenler tarafından kamuoyu oluşturmak amacıyla oluşturulan örgütlenmeler, Türkiye’de Roman etnoniminin yaygınlaşmasına ve Roman topluluklarının kendi kimliklerini ifade etme süreçlerinde etkili argümanlar olmuştur (Dişli, 2016: 98-99).

Roman ve ingene kavramları, özellikle Türkiye ve Avrupa bağlamında, toplumsal, kültürel ve politik açıdan önemli tartışmalara yol açmaktadır. Bu tartışmalar, bu grupların kimlikleri, hakları, karşılaştıkları nyararlar ve ayrımcılıklar üzerine yoğunlaşmaktadır. Adlandırma konusunda

² Roman Açılımlı’nın bir devamı olarak Türkiye Romanlarına yönelik 2023-2030 yılları arası hedeflerini içeren yeni bir strateji belgesinin 1. Aşama Eylem Planı 2023 yılında yürürlüğe girmiştir. (URL-1).

Türkiye’de bu topluluk üzerine araştırmalar yapanlar ve STK temsilcileri arasında henüz bütün bir uzlaşı söz konusu değildir. Çingene etnoniminin dünyanın dört bir yanında büyük bir mağduriyeti paylaşan halkların ortak adı olduğunu ifade eden Ali Mezarcıoğlu, onların; tarım, hayvancılık, avcılık ya da toplayıcılık yapmaları için gereken tüm kaynakları kaybettikleri için göçebe zanaatçılığa mahkum olduklarını ve Romanların da Çingene kavimlerinden biri olduğunu ileri sürerken, Roman gruplarını temsil eden sivil toplum kuruluğu yetkilileri Roman etnonimin kapsayıcı olarak kullanılması gerektiğini vurgulamışlardır (Tokgöz, 2012).³

“Roman” ve “Çingene” etnonimleri ile ilgili bu tespit ve değerlendirmeler kimliğin temsili noktasında önemli olmakla birlikte endonimler ve egzonomler arasındaki geçişkenlik, Roman etnonimi için de geçerli olabilir mi sorusu da ayrıca irdelenmelidir. Zira Roman etnoniminin etnik gruba yönelik, popüler temsillerde müzik ve eğlence ile yeniden inşa edilen hoşgörüyü ifade eden bir terim olmanın yanı sıra akademik bakışta itibar ve yurttaşlık talebini inşa etmeyi amaçlar şekilde kullanılması (Dişli 2016: 114), terimin tam anlamıyla egzonom olduğuna işaret etmektedir. Gruba mensup olmayan “öteki” tarafından çeşitli amaç ve beklentilerle kullanılan egzonomin, kısa süre içinde grubun çoğu üyesi arasında da kabul gördüğü ve bir endonim halini aldığı söylenebilir.

Kendilerini Roman etnonimi ile tanımlamayı tercih eden grupların, Çingene şeklinde adlandırılan gruplardan ayrılmak için kıyaslama amaçıyla çeşitli argümanlardan yararlandıkları görülür. Yaşam tarzı, geçimlik yollar (meslekler), ahlaki değerler, dil kullanımı, giyim kuşam tercihi, eğlence biçimi ve hatta gündelik yaşam rutinlerine dönük tercihler gibi unsurlar üzerinden yapılan bu kıyaslamalar grup içinde ötekileştirici genellemelerin ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. “Öteki” olarak görülen sosyal gruplar arasında görülen grup içi ötekileştirmenin sebepleri en yalın şekliyle rekabet ve otorite şeklinde belirtilebilir. Bu argümanlara, grup üyelerinin üst kimliğin ve egemen otoritenin “makul öteki” kavramına uyarlanma çabası da eklenmelidir. Toplumsal ilişkiler ve kimlik çalışmalarında karşılaşılan bu kavram, genellikle bir grubun veya toplumun dışındaki bir bireyin veya grubun, belirli normlara, değerlere veya beklentilere uyduğu ölçüde kabul edilebilir ve hoş görülebilir olduğunu ifade eder. “Makul öteki” kavramı, bir grup tarafından “biz” olarak tanımlananların dışında kalanların, belirli kriterlere uyduğu takdirde kabul edilebileceğini veya dışlanma-

³ T. şallı’nın söz konusu tartışmalara yönelik görüş ve tespitleri dikkat çekicidir. (URL-2).

yacağını ima eder. Bir grup, kendi kimliğini ve sınırlarını tanımlarken, kimlerin “makul öteki” olarak görüleceğine karar verir. “Makul öteki” kavramı, toplumsal kabulün ve hoşgörünün koşullu olduğunu ve bu koşulların çoğunluk grubunun normlarına ve değerlerine dayandığını vurgular. Bu, toplumsal uyum ve entegrasyon süreçlerinde önemli bir rol oynar, ancak aynı zamanda ötekileştirmenin ve ayrımcılığın nasıl işlediğini de açıklar.

Bilgin’e göre (2007: 120,125, 151), kendini diğerleriyle kıyaslama, hangi yönde ve hangi motivasyonla yapılırsa yapılsın, kimlik inşasını sağlayan en önemli süreçlerden biridir. Öte yandan bireyler, sosyal gruplar hakkında, kategorilendirme sonucunda oluşan sosyal bölümlenmelere göre temsiller de geliştirirler; ayrıca kişileri, kategorilere ait veya ait değil tarzında ayırt etmenin dışında, aynı bir kategoriyi aidiyet bakımından da farklılaştırırlar. Diğer bir deyişle, söz konusu bir kategoriyi bazı kişilerin diğer başka kişilerden daha iyi yansıttığını ya da temsil ettiğini düşünürler. Gruplar arası ilişkiler bağlamında, eş zamanlı olarak iç grubun, sosyal olarak arzulan üyeleri yüceltilirken sosyal olarak itici, antipatik, arzu edilmeyen üyelerinin aşağılanması temelinde dış grup üyelerinin odak grubun imajına yönelik olumsuz yorum ve yaklaşımlarına engel olma fikrinin de etkili olduğu söylenebilir. Bu durum, grup içi benzerliğin her zaman korunmadığına; bazı durumlarda grup içi farklılaşmaları beraberinde getirdiğine işaret etmektedir.

Kendini tanımlama süreçlerinde Çingene yerine Roman etnoniminin öncelikli olarak tercih edilmesi üst ve egemen kimliğin “makul öteki” için çizdiği belirlediği paradigmalara atıflar içermektedir. Türkiye’de kendilerini Roman olarak tanımlamayı tercih eden gruplar Çingene etnonimini yok saymamakla birlikte topluluk içi ötekileştirici argümanları sıklıkla dile getirmektedirler. Çingenelerin gezgin, alkole, eğlenceye ve uyuşturucuya düşkün, tembel, güvenilmez, hırsızlığa meyilli, kanun tanımayan, ahlaki değerleri zayıf, modern zamanlarda hurda toplayıcılığı ve çöp ayrıştırıcılığı yaparak gündelik yaşayan olduğunu iddia eden Romanların ifade ettikleri bu argümanlar, kamusal üst kimliğin ideal meşruiyet paradigmalarıdır (Kolukırık, 2004: 131-132; Tokgöz, 2012; Tanrıverdi vd., 2012: 247; Uğurlu, 2013: 83-84; Eren, 2008: 126-129; Ceyhan, 2003: 117). Sosyo-ekonomik yönlere nispeten avantajlı durumda olanların (memur, işyeri sahibi vb.) Roman; çiçekçilik, müzisyenlik, dansözlük, falcılık gibi meslekleri icra ederek gündeliklerini kazanmaya çalışanların Çingene olarak tanımlanması topluluk içindeki diğer bir ötekileştirme argümanıdır. Meslek temelli tanımlayıcıların çok eski dönemlere uzandığı kimi efsanelerden anlaşılabilir.

Mezarcıoğlu, kendilerinin Hindistan'daki savaşı Rajput Çingenerinden farklı olduğunu ispatlayarak hakim Gaco grupları nazarında makul bir gruba dönüşmek arzusunda olan bir Çingene grubunun şu efsaneyi referans edindiğinden bahseder:

Rajputlara mensup iki kardeşten biri medreseye gider ve Urduca öğrenir. Bir camide bir müzik alayına rastlar ve onları takip eder. Onlardan kendisine çalgıcılık zanaatını öğretilmesini ister. Müzik alayının üyeleri ancak Müslüman olursa kendisine çalgıcılığı öğreteceklerini söylerler. Bunun üzerine Müslüman olur ve müzisyenliği öğrenir. O günden beri onun soyundan gelenler, Sindhi askerleri için şarkı söyler ve onları eğlendirirler (2010: 106-107).

Çingene ve Roman ayrımında topluluk üyeleri tarafından gözetilen bir başka karşılaştırma ise artikülasyon esaslıdır. Romanların sözcükleri uzatarak, daha yumuşak bir tonlama ile kullandıkları, Çingenerin ise daha sert vurguları tercih ettikleri ileri sürülmektedir (Uğurlu, 2013: 84).

Romanların toplum kurallarınca ve muktedirler tarafından kurgulanan farklılaştırıcı argümanlarla “meşru” sınırların dışarıda bırakılan bir stereotip halini almaları tarihsel bir olgudur. Çoğu zaman önyargılarla bir gruba atfedilen ve grubun tüm üyelerinin istisnasız biçimde dahil edildiği bir ayırma stratejisinin uygulandığı stereotipleştirmede farklılık, bedeni de içerecek biçimde basit, tanınabilir birtakım özelliklere indirgenerek o grubun “doğasına” ait kılınarak sabitleştirilir. Bu basit ve tanınabilir özellikler aracılığıyla farklılık, görüldüğü ya da duyulduğu anda işaretlenebilecek hale getirilir (Hall, 2003: 258-269’den akt. Dişli, 2016: 100). Roman etnonimini tercih edenler, kendilerinin beyaz tenli ve hatta sarışın olduklarını, Çingenerin ise koyu ten renkleriyle ve çirkinlikleriyle kendilerinden ayrıldığını dile getirirken sözü edilen türde, temel fiziksel özellikleri öne çıkarmaktadırlar (Dişli, 2016: 100; Kolukırık, 2004: 132-133). Fiziksel özellikler odağında yapılan kıyaslamalarda Çingene kızlarının Roman kızlarından daha güzel olduğuna dair öncekinin aksine değerlendirmelerle de karşılaşılmaktadır. Bu argüman kendilerini Çingene olarak tanımlayan gruplarca ileri sürülmektedir. Topluluk içi ötekileştirmenin tek yönlü olmadığı ifade edilebilir. Giyim tarzları da farklılık iddialarının argümanlarından biri olabilmektedir. Kendilerinin Roman olduğunu iddia eden bazı gruplar; Çingeneri sürekli olarak şalvar veya maksi etek ile bluz giyenler, kendilerini ise yerine göre giyinmeyi bilen, örneğin düğünlerde elbise giyenler, başörtüsü bağlayanlar olarak ayırma yoluna gitmektedirler (Özer, 2019: 97).

Roman ve Çingene ayrımında sıklıkla dile getirilen diğer bir argüman en genel şekliyle “kirlilik” kavramı etrafında şekillenmektedir. “Roman”

etnonimini tercih eden bazı gruplar, Çingeneri maddi ve manevi anlam- larla kirli olmakla itham ederken onların kişisel bakımlarında, yaşam alan- larında, yiyecek içeceklerinde titiz davranmadıklarından, dansözlük, kon- somatrislik, hayat kadınlığı⁴ hatta büyücülük ve falcılık gibi kimi geçimlik tercihlerinin damgalayıcı ön yargılardan ve dini inanç ve uygulamalarının zayıf olduğu gibi iddialardan beslenmektedirler (Dişli, 2017: 102-103; Özer, 2019: 99; Kolukırık, 2004: 133, 137). Mary Douglas, “kirlilik” kavramına yö- nelik çok yönlü tespitler ortaya koyarken kirliliğin bir tehlike tanımlayıcısı olarak ortaya çıkmasını, toplumsal düzen ve düzensizlik ekseninde değer- lendirmiştir. Düzen dışı veya düzene karşı olan şeylerin düzenin sağlam sınırları, kıyıları ve dahili yapısına saldırması halinde tehlike bir kirlilik ha- lini alır. Düzen, bu tehlikeyi bertaraf ederken doğrudan kişileri hedef almak yerine, onların eylemlerine karşı tavır koyarak meşruiyet sınırlarını muh- kemleştirmektedir (Douglas, 2007: 196). Çingene/Roman olmayanların (Gaco) ötekileştirici argümanları arasında üst sıralarda yer alan ve içi türlü özellik veya yakıştırmalarla doldurulan “kirlilik” kavramının, “makul öteki”nin inşası süreçlerinde “Roman” etnonimini tercih edenlerce sıklıkla dile getirilmesi bu yönüyle şaşırtıcı değildir.

Roman ve Çingene ikileminin yaşanılan semte, mahalleye ve aile soy kökünün yerleşikleşme geçmişine göre ortaya çıktığı da görülebilmektedir. Kolukırık’ın (2004: 137, 156) İzmir özelinde yaptığı araştırmalardan anlaşıl- dığı kadarıyla Bornova ilçesinde yaşayıp Roman etnonimini tercih edenler; Tepecik, Kuruçayır, İkiçeşmelik ve Hilal semtleri sakinlerinin tekinsiz Çin- geneler oldukları iddiasındadırlar. Romanların yoğun olarak yaşadığı di- ğer illerde de benzer örneklerle karşılaşılabilir. Öte yandan Yunan- ıstan (özellikle Selanik) başta olmak üzere Balkan ülkelerinden gelip yer- leşenlerin halis Roman oldukları görüşüyle de karşılaşılmaktadır.

Sonuç

Kimlik; insanın seçtiği, istediği ya da rıza gösterdiği şeylerden çok, ne olduğu ve nasıl tanındığıdır (Connolly, 1995: 24). Kimlik tartışmaları ile bir- likte işleyen “ötekilik” ölçütleri, geleneksel toplumlarda çoğu kez değer yargıları ve kalıplaşmış dışlayıcı etiketlerle nesiller arasılık gösteren bir ni- telikte olsa da kentli kimliğe sahip modern ve ötesi toplumlarda bu ölçütler

⁴ Bu mesleğin kirliliğin sebebi olarak görülmesi oldukça yaygındır. Mesleğin kirlilik algısı ekseninde dışlama ve ötekileştirme argümanı olmasına dönük önemli bulgulara ulaşılmış- tır. Konuya dair İzmir’in Tepecik mahallesinde yaşayan Çingeneri ekseninde ulaşılan bul- gular ve önemli değerlendirmeler için bak. (Yaprak, 2015).

çoklu paradigmalarla şekillenen akışkanlıktan payına düşeni almıştır⁵. Diğer bir ifadeyle geleneksel toplumdaki yarı stabil “öteki” algısı yerini çok daha hızlı güncellenen ötekiye bırakmış gibi görünmektedir. Türkiye’nin politik ve ideolojik dönüşümlerin metazorik etkisiyle şekillenir hal alan toplumsal dokusunda 20 yıl öncesine kadar siyasi erkin makul vatandaş için gözettiği “seküler, özgürlükçü ve demokrat” tanımlarının sonraki dönemlerde, değişen siyasal erkle birlikte, yerini “yerel, muhafazakâr ve ita-atkâr” tanımlamalarına bıraktığı hatırlanırsa “öteki”nin akışkan doğası daha kolay anlaşılacaktır.

Makbul vatandaş tanımlayıcılarındaki değişimlerle “öteki” sürekli yer değiştirirken egemen kimliğin altındaki gruplara mensup bireyler için de “makullük” ölçütleri oluşturulabilmektedir. Kürtçe konuşmasında sakınca görülmeyen, teröre sempati beslemeyen, tercihen muhafazakâr, üretim ve tüketim ilişkilerinde egemene entegre olan “makul Kürt”; mezhebik ve etnik temelde aşırılık yanlısı gruplara mesafeli, egemenin Alevilik tanımları ve kurumları ile uyumlu olan “makul Alevi”; ucuza mal edilen işgücüyle her türden endüstriyel ve tarımsal üretimde yer alan, yasalara uyan, yerli halkla çatışmayan ve yaşam koşullarına itiraz etmeyen “makul mülteci”, Türkiye’de örnekleriyle en çok karşılaşılan örneklerdir.

“Makul öteki” kavramı bağlamında yaygınlaştığını düşündüğümüz “Roman” etnonimi, kimlikleri nedeniyle yaşadıkları toplumlarla etkileşime girmekten geri duran ve üst toplumsal statülere erişmekten mahrum olan Çingener arasında tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Yaşadıkları tüm coğrafyalarda olduğu gibi Türkiye’de de dışlanan, damgalanan kimliklerine alternatif kimlikler inşa etmeye çalışan Çingene/Roman topluluklarının tarihsel olarak olumsuz anlamlar yüklenen ve birçok ayrımcılığa, önyargıya ve olumsuz stereotipe sebep olan “Çingene” etnonimine karşı homojen bir yaklaşım sergiledikleri söylenemez. Konuya dönük üç ayrı görüşle karşılaşılmaktadır: a. Çingene yerine Roman etnonimini tercih eden ve iştirakçileri her geçen gün artan gruplar, b. Çingene etnoniminden rahatsızlık duymayan ve iştirakçileri yönünden azınlık durumunda olan gruplar, c. Kendilerine Çingene veya Roman denilmesi arasında bir fark olmadığını, her ikisinin de aynı topluluk kimliğini ifade eden etnonimler olduğu görüşünde olup iştirakçisi çok daha az olan gruplar.

⁵ Bauman (2005: 183’ten akt. İlhan, 2013: 241), kimliğin akışkan ve değişime açık yapısı hakkında “Kimlikler art arda giyilen maskeler gibi olmalı, giysi değiştirir gibi benimsenebilmeli ve çıkarılıp atılabilmelidir.” demiştir. Funk (2007: 86-91’den akt. İlhan, 2013: 241), anti-gelecekçi, sorgulayıcı ve kendi gerçeğine inanan postmodern insanın kimlik algısını, “yamalı bohça kimlik”, “çoğul kimlikler” ve “yüzer gezer kimlik” kavramlarıyla ifade etmiştir.

Kimliğin temsili noktasında Çingene ve Roman gibi iki ayrı etnonim kullanılması yerine bu ikilemin sıyrılmak düşüncesiyle kimliği karşılayacak alternatif isimlendirme örnekleri ile yukarıda sözü edilen üçüncü grup arasında karşılaşılmaktadır. Örneğin, İzmir’de son yıllarda daha sık duyulur olan ve bir etnonim olmaktan ziyade henüz bir kavram niteliğinde olan “Romçini” tercihi uzlaşmacı bir yaklaşımın izlerini taşımaktadır.

“Makul”ün sınırlarını belirleyen egemen üst kimlikle uzlaşmaya dönük arayışlarıyla “makul öteki”nin üyeleri olma gayretinde olan Türkiye Çingeneleri/Romanları, bu yeni kimliğin sosyal ve kültürel sınırlarını egemenin onayına sunmayı tercih etmektedir. Bu tercih, toplum ve kültür bilimleri penceresinden bakıldığında “asimilasyon” kavramı ile ilişkilendirilebileceği gibi “entegrasyon” kavramı ile de ilişkilendirilebilir. Durumu kavramsallaştırma konusunda aceleci bir tavır içine girmek yerine konunun tüm yönleriyle derinlikli biçimde araştırılmasına ihtiyaç vardır. Aceleci ve peşin hükümlü yaklaşımlarla sonuca ulaşılmasının, ötekileştirici tavrın yeni kuşaklara da aktarılmasına sebep olabileceği unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Bauman, Zygmunt (2005). *Bireyselleşmiş Toplum*. Çev. Yavuz Alogan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ceyhan, Selin (2003). *A Case Study of Gypsy/Roma Identity Construction in Edirne*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Connolly, William E. (1995). *Kimlik ve Farklılık, Siyasetin Açmazlarına Dair Çözüm Önerileri*. Çev. Ferma Lekesizalın. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Dinç, Mustafa (2021). *Yeni Adalılar: Çanakkale Adalarında Göç, Halk Kültürü, Kimlik ve Dönüşüm*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
- Dişli, Semra Özlem (2016). “Çingene mi Roman mı? Bir İnşa Süreci”. *AÜDTCF Antropoloji Dergisi*, 31: 97-117.
- Dişli, Semra Özlem (2017). *Biga’da Romanlar: İnşa Pratikleri ve Taktik Olarak Çingene-lik*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Douglas, Mary (2007). *Saflık ve Tehlike: Kirlilik ve Tabu Kavramlarının Bir Çözümlemesi*. Çev. Ece Ayhan. İstanbul: Metis Yayınevi.
- Eren, Zeynep Ceren (2008). *Imagining and Positioning Gypsiness a Case Study of Gypsy/Roma from Izmir, Tepecik*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Funk, Rainer (2007). *Ben ve Biz: Postmodern İnsanın Psikanalizi*. Çev. Çağlar Tanyeri. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Hall, Stuart (2003). *Representation*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- İlhan, Süleyman (2013). "Akışkan Toplumda Kimlik İnşası: Geçişken, Eklektik, Ben Odaklı Kimlikler". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2): 233-246.
- Kolukırık, Suat (2004). *Aramızdaki Yabancı: Çingener*. Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kolukırık, Suat (2005). Türk Toplumunda Çingene İmgesi ve Önyargısı. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 8 (2): 52-71.
- Marsh, Adrian (2008). "Türkiye Çingenerinin Tarihi Hakkında". *Biz Burdayız! – Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi*. İstanbul: Edirne Roman Derneği Yayınları, 5-18.
- Marushiakova, Elena & Popov, Veselin (1997). *Gypsies (Roma) in Bulgaria*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Marushiakova, Elena & Popov, Veselin (2013). "'Gypsy' Groups in Eastern Europe: Ethnonyms vs. Professionyms". *Romani Studies*, 23(1): 61-82.
- Mezarcıoğlu, Ali (2010). *Çingenerin Kitabı: Tarihi, Sosyolojik ve Antropolojik Bir Kaynak*. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Özer, Nisa (2019). *Gypsies and Discrimination: A Qualitative Research on Gypsies (Roma) in Gültepe*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Şehir Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Enstitüsü.
- Tanrıverdi, Gülbu vd. (2012). "Çanakkale’de Yaşayan Romanların Purnell’in Kültürel Yeterlilik Modeli ile Değerlendirilmesi". *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Dergisi*, 15(4): 244-253.
- Temizkan, Ömer (2011). *Öteki Tartışmaları Çerçevesinde Zygmunt Bauman’ın Öteki Yaklaşımı*. Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tokgöz, Gupse Gamze (2012). İlle de Roman mı Olsun? <https://bianet.org/haber/ille-de-roman-mi-olsun-137487> (Erişim: 03.07.2024).
- Uğurlu, Örgen (2013). "Dönüşen Kentlerde Çingene Olmak: İzmit Örneği". *Mülkiye Dergisi*, 37(1): 71-104.
- URL-1: <https://www.aile.gov.tr/athgm/haberler/roman-vatandaslara-yonelik-yeni-strateji-belgesi-2023-2030-ve-belgenin-i-asama-eylem-plani-2023-2025-yururluge-girdi/> (Erişim: 01.07.2024).
- URL-2: <https://www.edirnegercek.com/28361/> (Erişim: 03.07.2024).
- Yaprak, Mehmet (2015). *Etiketleme Kuramı Çerçevesinde Çingene Etnisitesinde Kirlilik ve Sosyal Dışlanmışlık Algısı (İzmir Tepecik Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız, Hüseyin (2007). "Türkçede Çingener İçin Kullanılan Kelimeler ve Bunların Etimolojileri". *Dil Araştırmaları Dergisi*, 1(1): 61-82.